

Tekst do rachunkowości

Słowa kluczowe: kompensata, potrącenie, wysaldowanie, należności w walutach obcych, zobowiązania w walutach obcych, metoda obliczania różnic kursowych

Kompensata należności i zobowiązań wyrażonych w walutach obcych

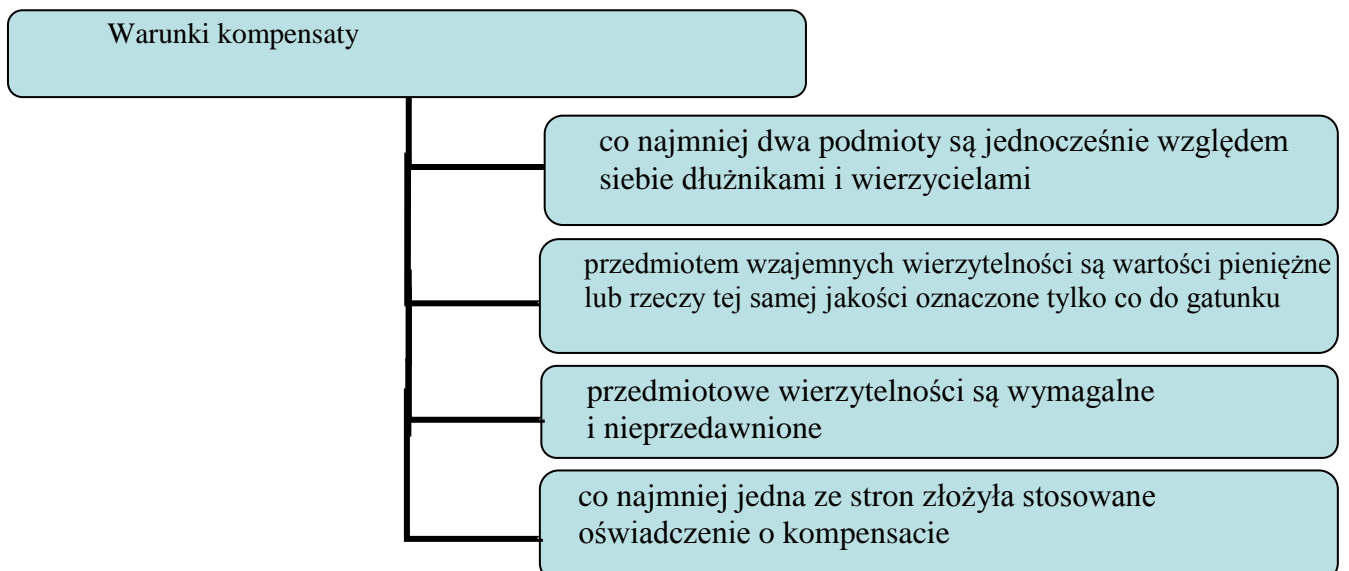
W dobie rosnącej wymiany handlowej z zagranicą oraz stosowania różnorodnych technik rozliczeniowych pomiędzy kontrahentami, kompensata wierzytelności wyrażonych w obcych walutach staje się powszechnym zjawiskiem, z którym styczność ma coraz większa liczba przedsiębiorców.

Podstawy prawne kompensaty należności

Kompensata (potrącenie, wysaldowanie) jest jedną z form wygaśnięcia należności, a więc zaspokojenia interesu wierzyciela (wykonania zobowiązania przez dłużnika). Kompensata jest formą rozliczenia bezgotówkowego pomiędzy kontrahentami i daje możliwość dokonania rozliczeń w warunkach braku płynnych środków płatniczych, dzięki czemu stanowi ona dobry sposób na poprawę płynności finansowej.

Zgodnie z regulacjami Kodeksu cywilnego (art. 498 i dalsze) kompensata jest możliwa, gdy przedmiotem wzajemnych wierzytelności są wartości pieniężne lub rzeczy tej samej jakości oznaczone tylko co do gatunku i jednocześnie obie wierzytelności są wymagalne i nieprzedawnione (mogą być dochodzone przed sądem lub przed innym organem państwowym). Wskutek potrącenia obie wierzytelności umarzają się nawzajem do wysokości wierzytelności niższej.

Schemat

Kompensata może być dokonana w drodze wzajemnej umowy (w ramach swobody umów) jednak jej najczęściej spotykaną formą jest kompensata jednostronna (tzw. potrącenie ustawowe). Można jej dokonać jeżeli dwa podmioty są jednocześnie względem siebie dłużnikami i wierzycielami. W takiej sytuacji każdy z kontrahentów może potrącić swoją wierzytelność z długiem wobec drugiej strony. Nie jest do tego potrzebna zgoda drugiej strony, a samo potrącenie następuje w wyniku złożenia przez jedną ze stron stosowanego oświadczenia. Ma ono moc wsteczną od chwili, kiedy potrącenie stało się możliwe. I jest to główna różnica w stosunku do potrącenia umownego, przy którym o dacie potrącenia decyduje wola stron zawierających umowę. Nie zmienia to faktu, że także przy potrąceniu umownym strony mogą uznać, że potrącenie ma moc wsteczną, tj. działa od momentu, w którym stało się możliwe.

Wsteczna moc potrącenia, w szczególności ustawowego, do którego nie jest potrzebna zgoda drugiej strony, jest wygodnym narzędziem mogącym posłużyć do odzyskania przedawnionej należności. Wystarczy wejść w posiadanie wierzytelności naszego dłużnika o odpowiedniej wartości, której termin wymagalności jest wcześniejszy niż termin przedawnienia należności własnej. Co istotne, potrącenie może być wielostronne, zatem nie trzeba bezpośrednio stawać się dłużnikiem swojego dłużnika.

Ewidencja księgowa kompensaty

W zależności od wielkości przedsiębiorstwa oraz rozmiaru i zakresu jego działalności gospodarczej, ewidencja rozrachunków prowadzona jest z różną szczegółowością, o której decyduje kierownik jednostki, mając na uwadze potrzeby w tym zakresie. W każdym jednak przypadku, ewidencja powinna być prowadzona w sposób umożliwiający wyodrębnienie poszczególnych grup należności z podziałem według kontrahentów, krajowych lub zagranicznych, w sposób umożliwiający ustalenie stanu należności i sprawowanie kontroli oddzielnie w odniesieniu do każdego kontrahenta i dłużnika. W przypadku rozliczeń w walutach obcych, ewidencja powinna zapewnić także wyodrębnienie grup należności w poszczególnych walutach. Również takie wierzytelności mogą być przedmiotem kompensaty.

UWAGA!

Ewidencję księgową należy prowadzić w sposób umożliwiający wyodrębnienie poszczególnych grup należności z podziałem według kontrahentów, krajowych lub zagranicznych, w sposób umożliwiający ustalenie stanu należności i sprawowanie kontroli, oddzielnie w odniesieniu do każdego kontrahenta i dłużnika.

W myśl art. 30 ust. 2 pkt 1 ustawy o rachunkowości, wyrażone w walutach obcych operacje gospodarcze ujmuje się w księgach rachunkowych na dzień ich przeprowadzenia odpowiednio według kursu faktycznie zastosowanego, a gdy nie jest zasadne zastosowanie

kursu faktycznego, wycena powinna zostać dokonana po kursie średnim Narodowego Banku Polskiego z dnia poprzedzającego dzień przeprowadzenia operacji. Jeszcze do niedawna, przyjmowało się w praktyce, że kursem faktycznie zastosowanym w takich sytuacjach jest niższy kurs waluty, według którego została wyceniona kompensowana należność lub zobowiązanie w momencie ich powstania.

Przykład nr 1

Spółka A posiada:

- należność od kontrahenta B w wysokości 1 000 EUR zaewidencjonowaną według kursu 4,10 zł/EUR, co daje 4 100 zł,
- zobowiązanie wobec kontrahenta B w wysokości 2 000 EUR zaewidencjonowane według kursu 4,20 zł/EUR, co daje 8 400 zł.

Spółka A dokonała kompensaty rozrachunków do wysokości 1 000 EUR, stosując zasadę niższego kursu.

W związku z powyższym dokonano następujących obliczeń i operacji:

1. kompensata należności z zobowiązaniem:

$$1\ 000\ \text{EUR} \times 4,10\ \text{zł/EUR} = 4\ 100\ \text{zł}$$

Wn konto „Zobowiązania wobec dostawców” **Ma** konto „Należności od odbiorców”

2. wyksięgowanie dodatknych różnic kursowych od zobowiązania:

$$1\ 000\ \text{EUR} \times (4,20\ \text{zł/EUR} - 4,10\ \text{zł/EUR}) = 100\ \text{zł}$$

Wn konto „Zobowiązania wobec dostawców” **Ma** konto „Przychody finansowe”

Salda końcowe kont prezentują się następująco:

Należności od odbiorców: 4 100 zł – 4 100 zł = 0 zł

Zobowiązania wobec dostawców: 8 400 zł – 4 100 zł – 100 zł = 4 200 zł

tj. równowartość 1 000 EUR według kursu 4,20 zł/EUR

Przychody finansowe: 100 zł

Obecnie jednak stosuje się zasadę, zgodnie z którą wycena operacji dokonywana jest po kursie średnim Narodowego Banku Polskiego z dnia poprzedzającego dzień przeprowadzenia kompensaty. Podstawą takiej praktyki jest okoliczność, że przy potrąceniu wzajemnych wierzytelności nie dochodzi do zakupu ani sprzedaży waluty, zatem nie istnieje kurs faktycznie zastosowany.

Przykład nr 2

Spółka A posiada:

- należność od kontrahenta B w wysokości 1 000 EUR zaewidencjonowaną według kursu 4,10 zł/EUR, co daje 4 100 zł,
- zobowiązanie wobec kontrahenta B w wysokości 2 000 EUR zaewidencjonowane według kursu 4,20 zł/EUR, co daje 8 400 zł.

Spółka A dokonała kompensaty rozrachunków do wysokości 1 000 EUR, przy kursie średnim NBP z dnia poprzedzającego dzień kompensaty 4,15 zł/EUR.

W związku z powyższym dokonano następujących obliczeń i operacji:

1. kompensata należności z zobowiązaniem:

$$1\ 000\ \text{EUR} \times 4,15\ \text{zł/EUR} = 4\ 150\ \text{zł}$$

Wn konto „Zobowiązania wobec dostawców” **Ma** konto „Należności od odbiorców”

2. wyksięgowanie dodatnich różnic kursowych od zobowiązania:

$$1\ 000\ \text{EUR} \times (4,20\ \text{zł/EUR} - 4,15\ \text{zł/EUR}) = 50\ \text{zł}$$

Wn konto „Zobowiązania wobec dostawców” **Ma** konto „Przychody finansowe”

3. wyksięgowanie dodatnich różnic kursowych od należności:

$$1\ 000\ \text{EUR} \times (4,20\ \text{zł/EUR} - 4,15\ \text{zł/EUR}) = 50\ \text{zł}$$

Wn konto „Należności od odbiorców” **Ma** konto „Przychody finansowe”

Salda końcowe kont prezentują się następująco:

$$\text{Należności od odbiorców:} \qquad 4\ 100\ \text{zł} - 4\ 150\ \text{zł} + 50\ \text{zł} = 0\ \text{zł}$$

$$\text{Zobowiązania wobec dostawców:} \qquad 8\ 400\ \text{zł} - 4\ 150\ \text{zł} - 50\ \text{zł} = 4\ 200\ \text{zł}$$

tj. równowartość 1 000 EUR według kursu 4,20 zł/EUR

$$\text{Przychody finansowe:} \qquad 50\ \text{zł} + 50\ \text{zł} = 100\ \text{zł}$$

Niezależnie zatem od zastosowanej metody, ostatecznie salda kont rozrachunków oraz przychodów lub kosztów finansowych pozostaną takie same. O tym dlaczego należy stosować metodę kursu średniego NBP z dnia poprzedzającego dzień kompensaty decydują zatem względy formalne, do których oprócz wspomnianych przepisów ustawy o rachunkowości należy również zaliczyć przepisy podatkowe. Mianowicie, zgodnie z art. 15a ust. 4 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych art. 24c ust. 4 ustawy o podatku dochodowym od

osób fizycznych, przy obliczaniu różnic kursowych dotyczących należności i zobowiązań wyrażonych w walucie obcej uwzględnia się kursy faktycznie zastosowane w przypadku sprzedaży lub kupna walut obcych oraz otrzymania należności lub zapłaty zobowiązań. W pozostałych przypadkach, a także gdy do otrzymanych należności lub zapłaty zobowiązań nie jest możliwe uwzględnienie faktycznie zastosowanego kursu waluty w danym dniu, stosuje się kurs średni ogłaszany przez Narodowy Bank Polski z ostatniego dnia roboczego poprzedzającego ten dzień.

Ujęcie różnic kursowych

Efektom wygaśnięcia wierzytelności wyrażonych w walutach obcych są zazwyczaj różnice kursowe, które powstają w wyniku różnicy pomiędzy kursem ujęcia wierzytelności w momencie jej powstania oraz wygaśnięcia. Stąd, pomimo faktu, że w danej walucie dochodzi do zaspokojenia wierzyciela, wyrażenie tych operacji w walucie polskiej może skutkować ich nierównowagą.

Jak wynika z powyższych przykładów, powstałe w wyniku kompensaty różnice kursowe zalicza się odpowiednio do przychodów lub kosztów finansowych. Ze względu na fakt, że w rezultacie kompensaty dochodzi do uregulowania wzajemnych zobowiązań i z prawnego punktu widzenia nie ma różnicy pomiędzy fizyczną zapłatą kwoty pieniężnej a wygaśnięciem zobowiązania w wyniku potrącenia, różnice kursowe wynikające z potrącenia można uznać za zrealizowane i nie powinno być wątpliwości odnośnie ich podatkowej rozpoznawalności.

UWAGA!

W wyniku kompensaty następuje uregulowanie wzajemnych zobowiązań (zapłata), mogą więc powstać zrealizowane różnice kursowe wynikające z potrącenia zatem należy je rozpoznać podatkowo jako przychody lub koszty.

Jakiś czas temu nie było to jednak tak oczywiste i dopiero z początkiem 2007 roku wyraźne zapisy w art. 15a ust. 2-3 i 7 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych i art. 24c ust. 2-3 i 7 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych dają oczekiwany komfort podatnikom będącym stronami kompensat. We wspomnianych przepisach zapisano bowiem wyraźnie, że za dzień zapłaty przez dłużnika zobowiązania wyrażonego w walucie obcej uważa się także dzień uregulowania zobowiązań w jakiegokolwiek formie, w tym w wyniku potrącenia wierzytelności.

Potwierdza to szereg interpretacji organów podatkowych. Przykładowo Dyrektor Izby Skarbowej w Warszawie w interpretacji indywidualnej z 16 września 2009 r. (IPPB5/423-332/09-3/IŚ) stwierdził, że począwszy od 2007 r. ustawodawca uznał za uzasadnione powstanie różnic kursowych nawet w sytuacji, gdy nie dochodzi do faktycznego transferu pieniędzy, spółka zaś, przy kompensacie wzajemnych wierzytelności, może przyjąć kurs

średni NBP z dnia poprzedzającego dzień dokonania kompensaty. W podobnym tonie wypowiedzieli się Dyrektor Izby Skarbowej w Katowicach w interpretacji indywidualnej z 8 czerwca 2010 r. (IBPBI/2/423-354/10/AK) i z 17 grudnia 2012 r. (IBPBI/2/423-1332/12/AK) oraz Dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu w interpretacji indywidualnej z 11 sierpnia 2011 r. (ILPB4/423-197/11-4/DS.). Zgodnie z ich stanowiskiem, różnice kursowe dla celów podatkowych powstaną zarówno w sytuacji, w której dochodzi do potrącenia umownego dwóch wierzytelności, z których każda wyrażona jest w innej walucie obcej, jak i w sytuacjach, w których potrąceniu ulegają dwie wierzytelności, z których jedna wyrażona jest w złotych polskich a druga w walucie obcej.

Problem z VAT

Problemy podatkowe mogą się jednak pojawić w przypadku należności wyrażonych w walutach obcych, na które składa się również podatek VAT. W konsekwencji zmian w ustawie Prawo dewizowe oraz w Kodeksie cywilnym, które obowiązują od 24 stycznia 2009 r., krajowi przedsiębiorcy uzyskali prawo rozliczania się między sobą w walutach obcych bez potrzeby uzyskiwania indywidualnego zezwolenia dewizowego. Zniesienie zasady walutowości dało możliwość swobodnego rozliczania się w walutach obcych nie tylko z nierezydentami (taka możliwość istniała już wcześniej), ale również z polskimi rezydentami podatkowymi. Za tą zmianą nie nadążyły jednak przepisy podatkowe, w konsekwencji czego pojawiły się zasadnicze wątpliwości odnośnie rozpoznawalności podatkowej różnic kursowych związanych z należnym podatkiem VAT, w przypadku wystawienia faktury w walutach obcych na rzecz odbiorców krajowych.

Problem wynika ze sformułowań ustaw podatkowych (art. 15a ust. 2 pkt 1 i ust. 3 pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz art. 24c ust. 2 pkt 1 i ust. 3 pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych), w których stwierdzono, że dodatkowo (ujemne) różnice kursowe powstają, jeżeli wartość przychodu należnego wyrażonego w walucie obcej po przeliczeniu na złote według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski jest niższa(wyższa) od wartości tego przychodu w dniu jego otrzymania, przeliczonej według faktycznie zastosowanego kursu waluty z tego dnia. Przychód zaś, w przypadku transakcji wyrażonych w walucie obcej pomiędzy podmiotami krajowymi, to jedynie część należności odpowiadająca jej kwocie netto.

Z tego względu, organy podatkowe stoją na stanowisku, iż różnice kursowe związane z kwotą tego podatku nie stanowią przychodów ani kosztów w sensie podatkowym. Niestety taka wykładnia przepisów jest obecnie popierana przez sądy, które zauważają, że „Ustawodawca w art. 15a ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych wyraźnie wskazał sytuacje, w których możliwe jest ustalanie różnic kursowych dla celów podatkowych. Różnice kursowe, powstałe w sytuacjach, które nie mieszczą się w przedmiotowym katalogu, nie mogą

wpływać na wysokość osiągniętych przychodów oraz ponoszonych kosztów. Mimo więc, że w pewnych sytuacjach przy przeliczeniach walutowych kwot podatku od towarów i usług mogą wystąpić różnice, które w kategoriach ekonomicznych można rozpatrywać jako zysk lub stratę, to z wyraźnej woli ustawodawcy nie będą one mogły być zaliczone do podatkowej kategorii przychodu bądź kosztów uzyskania przychodu”. (wyrok WSA w Krakowie z dnia 16 lutego 2010 r., sygn. akt I SA/Kr 1737/09).

Co ciekawe, problem ten nie będzie dotyczyć podatników, którzy wybrali tzw. rachunkową metodę obliczania różnic kursowych dla celów podatkowych, której istota sprowadza się do uznawania dla celów podatkowych różnic kursowych ustalonych zgodnie z ustawą o rachunkowości. Ze względu zaś na fakt, że w kontekście różnic kursowych ustawy o rachunkowości nie odwołuje się do kategorii przychodu, tylko do kategorii należności (art. 30 ust. 4 ustawy o rachunkowości), dla celów podatkowych bierze się pod uwagę całkowitą wartość różnic kursowych związanych z należnością, na którą składa się również należny podatek VAT.

W związku z faktem, że kwota podatku VAT na fakturze w każdym przypadku musi być wyrażona w złotych, możliwe jest także rozwiązanie polegające na kompensowaniu osobno kwot netto w walucie i osobno kwot podatku VAT w złotych. Wymaga ono jednak potrącenia umownego, w którym kontrahenci zgodnie wskażą, na jakich zasadach i jaką część kwot wzajemnych wierzytelności kompensują. Zaś nieskompensowaną kwotę podatku VAT, najlepiej w takiej sytuacji zapłacić w walucie krajowej.

Kompensata rozrachunków wyrażonych w różnych walutach

Kompensata możliwa jest także w przypadku wzajemnych wierzytelności wyrażonych w różnych walutach. Jeżeli kompensowana ma być wierzytelność wyrażona w walucie krajowej z wierzytelnością wyrażoną w walucie obcej sytuacja jest stosunkowo nieskomplikowana i można zastosować potrącenie ustawowe. W takim przypadku najlepiej jest dokonać przeliczenia wierzytelności wyrażonej w walucie krajowej według kursu średniego NBP z dnia poprzedzającego kompensatę, aby ustalić jaka część wierzytelności wyrażonej w walucie może podlegać kompensacie. Jeżeli zaś wierzytelność wyrażona w walucie krajowej w widoczny sposób przewyższa tę wyrażoną w walucie obcej, lepszym sposobem będzie przeliczenie wartości tej drugiej według tego samego kursu. W wyniku takiej operacji także mogą powstać różnice kursowe.

Przykład nr 3

Spółka A posiada:

- należność od kontrahenta B w wysokości 2200 zł,
- zobowiązanie wobec kontrahenta B w wysokości 1 000 EUR zaewidencjonowane według kursu 4,20 zł/EUR, co daje 4 200 zł.

Spółka A dokonała kompensaty rozrachunków przy kursie średnim NBP z dnia poprzedzającego dzień kompensaty 4,40 zł/EUR, zatem należność w kwocie 2 200 zł odpowiada kwocie 500 EUR i taka kwota może podlegać kompensacie.

W związku z powyższym dokonano następujących obliczeń i operacji:

1. kompensata należności z zobowiązaniem:

$$500 \text{ EUR} \times 4,40 \text{ zł/EUR} = 2\,200 \text{ zł}$$

Wn konto „Zobowiązania wobec dostawców” **Ma** konto „Należności od odbiorców”

2. wyksięgowanie ujemnych różnic kursowych od zobowiązania:

$$500 \text{ EUR} \times (4,20 \text{ zł/EUR} - 4,40 \text{ zł/EUR}) = -100 \text{ zł}$$

Wn konto „Koszty finansowe” **Ma** konto „Zobowiązania wobec dostawców”

Salda końcowe kont prezentują się następująco:

Należności od odbiorców: 2 200 zł – 2 200 zł = 0 zł

Zobowiązania wobec dostawców: 4 200 zł – 2 200 zł + 100 zł = 2 100 zł

tj. równowartość 500 EUR według kursu 4,20 zł/EUR

Koszty finansowe: 100 zł

W przypadku, gdy obie wierzytelności wyrażone są w różnych walutach obcych, schemat postępowania będzie podobny jak we wcześniejszych przykładach, aczkolwiek obie wierzytelności muszą być sprowadzone do wspólnego mianownika, którym powinny być złotówki.

Przykład nr 4

Spółka A posiada:

- należność od kontrahenta B w wysokości 1 000 EUR, zaewidencjonowane według kursu 4,20 zł/EUR, co daje 4 200 zł,
- zobowiązanie wobec kontrahenta B w wysokości 1 000 USD zaewidencjonowane według kursu 3,30 zł/EUR, co daje 3 300 zł.

Spółka A dokonała kompensaty rozrachunków przy kursie średnim NBP z dnia poprzedzającego dzień kompensaty 4,00 zł/EUR oraz 3,00 zł/USD, zatem należność odpowiada kwocie 4 000 zł, natomiast zobowiązanie odpowiada kwocie 3 000 zł i taka kwota może podlegać kompensacie.

W związku z powyższym dokonano następujących obliczeń i operacji:

1. kompensata należności z zobowiązaniem:

$$750 \text{ EUR} \times 4,00 \text{ zł/EUR} = 3\,000 \text{ zł}$$

$$1\,000 \text{ USD} \times 3,00 \text{ zł/USD} = 3\,000 \text{ zł}$$

Wn konto „Zobowiązania wobec dostawców” **Ma** konto „Należności od odbiorców”

2. wyksięgowanie dodatnich różnic kursowych od zobowiązania:

$$1\,000 \text{ USD} \times (3,30 \text{ zł/USD} - 3,00 \text{ zł/USD}) = 300 \text{ zł}$$

Wn konto „Zobowiązania wobec dostawców” **Ma** konto „Przychody finansowe”

3. wyksięgowanie ujemnych różnic kursowych od należności:

$$750 \text{ EUR} \times (4,20 \text{ zł/EUR} - 4,00 \text{ zł/EUR}) = 150 \text{ zł}$$

Wn konto „Koszty finansowe” **Ma** konto „Należności od odbiorców”

Salda końcowe kont prezentują się następująco:

Należności od odbiorców: $4\,200 \text{ zł} - 3\,000 \text{ zł} - 150 \text{ zł} = 1\,050 \text{ zł}$

tj. równowartość 250 EUR według kursu 4,20 zł/EUR

Zobowiązania wobec dostawców: $3\,300 \text{ zł} - 3\,000 \text{ zł} - 300 \text{ zł} = 0 \text{ zł}$

Koszty finansowe: 150 zł

Przychody finansowe: 300 zł

Przy dokonywaniu kompensaty wierzytelności wyrażonych w dwóch różnych obcych walutach możliwa jest również sytuacja, w której strony umawiają się na potrącenie według kursu wzajemnego tych walut. Taka sytuacja jest jak najbardziej dopuszczalna i prawidłowa, dodatkowo upraszcza cały schemat, gdyż najpierw wierzytelności zostają sprowadzone do wspólnego mianownika, a następnie kompensata odbywa się jak w przykładzie nr 2.

Podstawa prawna:

- art. 498 ustawy z 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny – j.t. Dz.U. Nr 16, poz. 93, ost.zm. Dz.U. z 2011 r. Nr 230, poz. 1370
- art. 30 ust. 2 pkt 1 ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości – j.t. Dz.U. z 2013 poz. 330, ost.zm. Dz.U. z 2013 r. poz. 613

- art. 15a ust. 4, art. 15a ust. 2-3 i 7 ustawy z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych – j.t. Dz.U z 2011 r. Nr 74 poz. 397, ost.zm. Dz.U. z 2012 r. poz. 1448
- art. 24c ust. 4, art. 24c ust. 2-3 i 7 ustawy z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych – j.t. Dz.U z 2012 r. poz. 361, ost.zm. Dz.U. z 2013 r. poz. 985

Maciej Jurczyga, doktor nauk ekonomicznych, biegły rewident, prezes zarządu Biura Rachunkowego JURCZYGA sp. z o.o. w Pilchowicach